

УДК 811.133.1'253:003.27

DOI <https://doi.org/10.24919/2663-6042.11.2019.175465>

ТЕХНОЛОГІЯ ПЕРЕКЛАДАЦЬКОГО СКОРОПИСУ У НАВЧАННІ УСНОГО ПОСЛІДОВНОГО ПЕРЕКЛАДУ

Гунчик І. О., Андрієвська В. В.

Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки

Статтю присвячено розгляду питання техніки перекладацького скоропису у підготовці фахівців із усного послідовного перекладу. Актуальність запропонованого дослідження визначають сучасні світові тенденції, спрямовані на процеси глобалізації, міжкультурної комунікації та інтеграції. Як ніколи, новітня міжнародна політика має потребу у спеціалістах, здатних забезпечити переклад найвищого рівня якості в усній його формі з максимальною відповідністю до ритму мовлення і його динаміки.

Підготовка майбутніх професіоналів-перекладачів із усного послідовного перекладу передбачає не лише гарантувати бездоганне оволодіння студентом мовної навички, але й надати йому інструментарій тактик і технологій, покликаних максимально забезпечити ефективність виконання майбутнім фахівцем поставленої мети з урахуванням специфіки здійснення усного послідовного перекладу в реальних умовах. З'ясовано, що одним із таких інструментів є техніка перекладацького скоропису, який уможливорює продуктивність перекладу та розвантажує пам'ять перекладача й надає можливість відтворити повідомлення для перекладу максимально точно, врахувати структурність і послідовність викладу думок.

Використання записів і нотаток у практиці є добровільною справою перекладача, так само як і відмова від них. У статті наведено терміни різних учених, які надали власну назву явища перекладацьких нотаток, однак перевагу надано визначенню «перекладацький скоропис» як найуніверсальнішому. Крім того, автори статті наводять приклади практичних технік, якими може послуговуватися майбутній професійний перекладач для забезпечення якісного усного послідовного перекладу. Серед них: скорочення слів, заміщення та суперпозиція, транспозиція, використання дужок чи перестановка тощо. Вибір однієї техніки чи їхнього комплексу залежить безпосередньо від бажання перекладача, його особистісних і професійних якостей. Саме він повинен з'ясувати специфіку комунікативної ситуації, її мети та тематики перекладу, зважаючи також на власні компетентнісні, фізіологічні, психологічні характеристики і досвід.

Ключові слова: усний послідовний переклад, перекладацький скоропис, транспозиція, суперпозиція, підготовка перекладача.

Hunchyk I. O., Andriiivska V. V. Techniques of note-taking in teaching the consecutive interpreting. The article deals with the techniques of note-taking in interpreting education. The topicality of the proposed research is determined by contemporary world trends which include the processes of globalization, intercultural communication and integration. The latest international politics needs specialists who can provide the highest quality translation in oral form with the maximum correspondence to the rhythm of speech and its dynamics.

The training of future interpreters for consecutive interpretation involves not only impeccable mastery of the student's language skills but also provides him with a toolkit of tactics and technology designed to maximize the effectiveness of the future specialist's goal, taking into account the specifics of the implementation of consecutive interpretation in real conditions. One of such tools is a translation spelling technique that enables translation efficiency and relieves the memory of an interpreter, as well as provides the ability to reproduce messages for translation as accurately as possible, taking into account the structure and consistency of presentation of thoughts.

The use of records and notes in their practice is a voluntary work of an interpreter, as well as a refusal from them. The article presents the terms of various scholars who gave their own name to the phenomenon of translation notes, but the preference was given to the definition "translation spelling" as the most versatile. In addition, the authors give examples of practical techniques that can be used by a future professional interpreter to provide quality oral sequential translation. They are: word abbreviations, substitution and superposition, transposition, use of brackets or permutation, etc. The choice of one technique or its complex depends directly on the interpreter's desire, his personal and professional qualities. It is he who needs to find out the specifics of the communicative situation, its purpose and the subjects of translation, taking into account also their own competence, physiological, psychological characteristics and experience.

Key words: consecutive interpreting, note-taking, transposition, superposition, interpreting training.

Постановка проблеми та обґрунтування актуальності її розгляду. У сучасному ритмі інформатизації та інформування, у світовій ситуації міжкультурної комунікації і плюрилінгвізму, глобалізації та злиття культур місце перекладача, усного інтерпретатора, привертає особливу увагу, адже рівень його відповідальності за порозуміння, встанов-

лення контактів і передачі достовірної інформації надзвичайно високий. У процесі передачі інформації з рідної мови на іноземну і навпаки перекладач зобов'язаний в достатньому обсязі та повною мірою володіти інформаційно-комунікативними технологіями та методами, а також бути спроможним зробити усний переклад оптимально продук-

тивним, щоб забезпечити абсолютне сприйняття інформації адресантом і нівелювати відчуття ним іншомовності чи острах неповноти або неадекватності отриманої інформації. Зокрема, усний послідовний переклад вимагає від перекладача ефективної, максимально швидкої з урахуванням специфіки такого типу перекладу та найбільш точної передачі повідомлення, що містить інформацію, необхідну для зрозуміння адресатом.

Для забезпечення якісного перекладу перекладач може послуговуватися своїми записами, нотатками. Такий підхід до виконання послідовного перекладу є абсолютно індивідуальною, хоча й поширеною практикою. Кожен фахівець має право самостійно вирішувати необхідність нотування інформації для перекладу, беручи до уваги сукупність факторів і причин: тематичну специфіку інформації для перекладу, комунікативну мету перекладу, просторово-часові обставини його перебігу, загальну фізичну можливість проведення таких записів. Здійснюючи нотатки в усному послідовному перекладі, фахівець зобов'язаний володіти певними технічними практиками та навичками. Наприклад, відносну гарантію повного і точного перекладу початкової інформації надає вміння швидко письмово фіксувати найскладніші моменти висловлення. Для цього спеціалісти використовують перекладацький скоропис, володіння яким є невід'ємною запорукою якісного та адекватного перекладу, а також невід'ємною навичкою для опанування засад послідовного перекладу.

Таким чином, перекладацький скоропис ми розглядаємо як один із важливих компонентів професійної компетенції перекладача-практика, як додатковий засіб швидкої фіксації інформації у процесі перекладу, що викликає особливу зацікавленість у викладачів-теоретиків і спеціалістів-практиків загалом. З іншого боку, техніка скоропису є актуальною і для викладачів-теоретиків у межах навчання студентів усного послідовного перекладу та слугує складником навчального курсу з підготовки майбутніх перекладачів. Оволодіння навичками перекладацького скоропису студентами може не лише покращити якість перекладу, а й сформувані в них уміння швидко розділяти отриману інформацію на головну та другорядну, фіксувати сутність повідомлення або із точністю відтворювати його деталі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналізу зазначених явищ, технік і понять приділено належну увагу, адже усний переклад і особистість перекладача потрапили в поле досліджень широкого спектру фахівців: лінгвістів і психологів, практиків і теоретиків. Зокрема, із позиції психолінгвістики проведено дослідження перекладу як явища загалом і послідовного перекладу як його різновиду зокрема [3, 56]. Надзвичайно плідними в цій галузі є також наукові праці вітчизняних та зарубіжних мовознавців і перекладачів. Серед них відмітимо сучасних українських дослідників перекладу В. Карабана [1] та О. Чердніченко [4], які наполягають на необхідності застосування різних підходів, тактик і технік у процесі перекладу текстів різних жанрів і форм.

Формулювання мети і завдань статті. Метою пропонованої статті є розкриття природи та специ-

фіки техніки перекладацького скоропису, а також опис основних його рис, правил і засобів вираження. Досягнення поставленої мети передбачає виконання низки **завдань**, зокрема: окреслити загальні принципи перекладацького скоропису як одного зі способів відтворення тексту для перекладу; уточнити термінологічний апарат досліджуваної проблеми; представити особливі техніки скоропису відповідно до комунікативної мети перекладу чи змістової специфіки повідомлення для перекладу.

Виклад основного матеріалу дослідження. Особливу дискусію в науковій літературі розгорнуто навколо формального найменування явища, якому присвячено нашу статтю. Так, у працях різних учених і дослідників можемо натрапити на різний термінологічний апарат для репрезентації системи перекладацького запису: «перекладацький скоропис» у Р. К. Міньяр-Білоручева, «універсальний перекладацький скоропис» у А. П. Чужакіна, «перекладацька нотація» у працях І. С. Алексеєвої чи «перекладацька семантографія» – у Є. В. Алікіної.

У перекладацькій діяльності названі терміни часто використовуються як синоніми або позначають той самий феномен. Однак за своєю внутрішньою формою терміни різні і відповідно по-різному представляють смислові акценти. А саме: термін «скоропис» висувають на перший план, він акцентує високий темп здійснення процесу фіксації інформації; термін «універсальний» підкреслює системний, надіндивідуальний характер основних принципів передачі інформації, якими послуговується перекладач під час проведення записів; терміном «семантографія» позначають головну фіксацію перекладачем не мовної форми повідомлення, а його семантичного, змістового складника; термін «перекладацька нотація», уведений І. С. Алексеєвою, спеціалістом, яка займається перекладами з німецької та російської мов, актуалізує графічну природу такої техніки. Визнаючи право на використання кожного із названих термінів, у подальшому ми будемо оперувати найбільш традиційним, широко вживаним і загально визнаним терміном «перекладацький скоропис».

На сьогодні техніка перекладацького скоропису як особлива система швидкої фіксації інформації у процесі здійснення усного перекладу має майже вікову історію. Скоропис зародився в 30-ті рр. ХХ століття, на які припав розквіт усного послідовного перекладу, що було прямим наслідком необхідності збільшення активності міжнародної світової політики. Так, під час переговорів у Лізі Націй звучали досить довгі промови тривалістю близько 30-40 хвилин, що спонукало до пошуків методів і практик, які би забезпечили фіксацію загальної інформації та її деталізованих фрагментів з метою подальшого її відтворення в повному обсязі і зі збереженням змісту. Таким чином з'явилася ідея скоропису, використання чи невикористання якого під час усного послідовного перекладу деякі дослідники на початку ХХ століття вважали особистою справою перекладача [2, 12].

Нині ж навчання ведення перекладацького запису займає значне місце в системі професійної під-

готовки перекладача у вищому навчальному закладі. Під час усного послідовного перекладу основною рисою, що вирізняє його з-поміж інших видів, є надмірне навантаження пам'яті. З огляду на специфіку перебігу усного послідовного перекладу, психологічний тиск і умови, у яких він відбувається, а також фізіологічні характеристики перекладача, у процесі усного перекладу надзвичайно важко, а іноді неможливо утримати в пам'яті всю інформацію, необхідну для продуктивного та адекватного перекладу. Вважаємо, що при різноманітті видів пам'яті релевантною для перекладу на слух є пам'ять змісту. Записи та нотатки є тим засобом для перекладача, який додає йому впевненості, розвантажує його пам'ять і слугує своєрідною запорукою збереження інформації з метою подальшого її абсолютного відтворення.

Успіх усного послідовного перекладу здебільшого залежить від того, наскільки професійно перекладач володіє перекладацьким записом, наскільки різноманітними є його техніки ведення. Незважаючи на яскраво виражений індивідуальний підхід і метаморфозність, якої набуває скоропис у використанні кожним перекладачем окремо, існують базові, універсальні практики та методи, якими послуговуються усі фахівці усного перекладу. Серед них:

1. Транспозиція поняття, а не слова.

Сутність цього принципу полягає в тому, що під час передачі повідомлення перекладач зобов'язаний забезпечити миттєве відтворення тексту іншою мовою. Важливо в цьому процесі, щоб у тексті не виявилось подекуди оманливої залежності змісту від слова. Візьмемо за приклад вислів: *Il y a de fortes chances pour que ...* (10). Якщо його нотувати за формальним принципом, тобто словесним, то ключовим словом фрази є *chance* (= удача, шанс). Якщо ж керуватися принципом змістовим, ідейним, то суть повідомлення нестиме в собі лексема *probable* (= ймовірний, вірогідний). Другий підхід є дієвішим і коректнішим у транспозиції поняттєвого складника повідомлення. Тому, аналізуючи зміст висловлювання і передаючи саме його, перекладач зуміє уникнути суперечностей слів і труднощів стилю.

2. Правила скорочень.

А. Скорочення слів. У цьому разі перекладачеві доводиться зафіксувати скорочене слово за винятком слів, які мають 4-5 літер. Так, слово *spécialisé* є багатозначним, тому його краще записати у вигляді *Sp^{se}*, ніж *Spec*. Інші приклади: *Stat.* можна інтерпретувати як *Statut* або *Statistiques*, тоді коли їхній запис у формі *St^{ut}* та *St^{ics}* відповідно дасть змогу уникнути цієї двозначності. Так само:

<i>Com.</i>	<i>Commission – C^{on}</i> <i>Comité – C^e</i>
<i>Prod.</i>	<i>Production – Pr^{on}</i> <i>Producteur – Pr^{eur}</i> <i>Produit – Pr^{it}</i> <i>Productivité – Pr^{ité}</i> (11).

Щоб скоротити слово або поняття, перекладачеві варто записати радше перші й останні літери, ніж максимальну кількість перших букв, аби забезпечити найбільшу ефективність його відтворення під час перекладу.

Б. Вказівки роду та часу. У скороченні чи графічному позначенні слова або поняття корисним є вказати його рід і число, що здійснюють суперпозицією *-e* чи *-s* у скороченому слові. Наприклад: *chapitres* → *chap^s* або *développements régionaux* → *↑^s R^{al}* (31), де символ «↑» позначає *développement* (= розвиток). Окреслення часу головного дієслова досягають додаванням до символу чи скороченого слова закінчення *-a* чи *-ai* для майбутнього, *-é* чи *-d* для минулого часу: *Je parlerai...* → "*ai...*" (31).

3. Зв'язність тексту (les enchaînements).

Одним із елементів мови, яка є водночас найважливішою і найважчою, – це запис когерентності думок і співвіднесеність між ними: сурядність, підрядність, протиставлення тощо. Повідомлення може бути повністю деформованим, якщо логічно не пов'язати висловлення з попередньою думкою. Ніколи не потрібно в записах надуживати з'єднанням. Навпаки, воно з'явиться швидко, якщо його добре зафіксувати. Здійснення зчеплення передається дуже легко через використання низки сполучникових слів, наприклад:

as, car, why – concept général d'explication,
tho – concept général d'opposition,
but – concept général de restriction,
if – concept général de supposition,
as to – concept général de référence,
asi – concept général de conclusion (13).

Три наступних знаки однаковою мірою є надзвичайно ефективними:

= *de même* l'on peut dire la même chose pour ce qui est de concept général d'égalité ou de correspondance;
≠ *d'autre part, inversement, contrairement*
à = concept général de différence et de manque de correspondance;

+ *en outre*, si l'on tient aussi compte du fait que concept général de précision supplémentaire (13).

4. Заперечення і смисловий наголос (l'accentualisation).

Це – два невід'ємні елементи будь-якої природної мови. Відповідно їх записувати слід недвозначно. Заперечення можна відмічати косою лінією, яка закреслює слово або знак *ӨЖ*. *OK* – це міжнародний символ, який відповідає поняттю «схвалення». Наприклад: *Nous approuvons les propositions de la 5ième conférence* → *Pr^{ons} 5' C^{on} = OK*. Позначка *ӨЖ* у записі виражала би заперечення твердження: *Nous n'approuvons pas les propositions de la 5ième conférence* (14).

Якщо смисловий наголос має підвищений чи абсолютний характер, слово виділяють, підкреслюючи його один чи два рази відповідно. Наприклад:

1) (*l'étude*) est intéressante : *in^{te}*
2) (*l'étude*) est très intéressante : *in^{te}*
3) (*l'étude*) est extraordinairement intéressante : *in^{te}* (15).

Навпаки, пом'якшення або зменшення значущості явища чи предмету фіксують підкресленням пунктиром: *Ce rapport peut ne pas manquer d'utilité.* → *R^{ort} utile* (15).

5. Суперпозиція.

Полягає в тім, щоб структурувати вертикально одні елементи тексту відносно інших. Вона

дає змогу: а) групувати думки в логічні розповіді з повним чи опосередкованим синтезом в момент читання записів; б) опускати в записах кількість зчеплень, які були б необхідними для зв'язності тексту [5, 103]. Наприклад:

Le rapport qui a trait à l'Europe occidentale... → $\frac{R^{ort}}{WEur}$ або:

Le rapport relatif à l'Europe occidentale est un document intéressant → $\frac{R^{ort}}{WEur\ int'}$

інший приклад:

Les délégations de la France, du Royaume-Uni et des Etats Unis... → Fr
asUK
USA (35)

6. Використання дужок.

Дужки відіграють важливу роль у вертикалізмі та суперпозиції. У тексті повідомлення для перекладу фахівець віднаходить певні елементи, які він фіксує, щоб уточнити думку, ідею, занотувати щось особливе, проте не головне в передачі повідомлення. Ці елементи повинні бути занотовані в дужках нижче головного тексту, до якого вони належать. Наприклад:

[...] *ce qui a conduit à de nouveaux investissements, surtout dans le domaine des transports* (17) → $\frac{+inv^{ts}}{(T^{ort})}$

7. Розрив, заміщення (le décalage).

Розрив разом із вертикалізмом і суперпозицією є головним принципом справжньої практики перекладацького скоропису. Пояснити специфіку розриву варто відразу ж на ілюстративному прикладі: *Au cours de l'année 2004, les prix ont subi une augmenta-*

tion, sans pour cela atteindre celle des revenus, de sorte que le revenu net de la population s'est trouvé accru (18). Перекладацькі нотатки матимуть такий вигляд:

2004, prix ↑
but — no = income
so — Pop^{ion} ↑,

де символ ↑ позначає *augmentation* (= зростання).

Таким чином, техніка розриву полягає у тому, щоб записати над вертикальною лінією ті елементи, які могли би бути на її місці, проте опущені з метою уникнення їх повтору.

Висновки та перспективи подальших досліджень у цьому напрямі. Таким чином, на основі усього зазначеного стверджуємо, що вся історія перекладацького скоропису із часів його виникнення до нинішнього часу характеризується поступовим переходом від використання мовних засобів до немовної фіксації інформації, графічних символів, а також поступовим зміщенням акцентів із мовної форми до рівня змісту і смислового аналізу інформації загалом. Кожен фахівець має свою специфіку застосування перекладацького запису, що пов'язано із рівнем фахової підготовки викладача, його досвідом чи/та його психофізіологічними характеристиками. Проте універсальними та базовими практиками у скорописі залишаються скорочення слів, вертикальне представлення занотованого тексту, зміщення та перестановка. Використання тієї чи іншої техніки перекладацького запису або їх комбінація для забезпечення максимально ефективного, адекватного та якісного усного послідовного перекладу безпосередньо залежить від тематичного спрямування інформації для перекладу, комунікативної мети останнього, просторо-часовими критеріями перекладацької ситуації і є виключно особистою справою перекладача.

ЛІТЕРАТУРА

1. Карабан В. І. Теорія і практика перекладу з української мови на англійську [укр./англ.] : [навч. посіб. для ВНЗ] / В. І. Карабан. – Вінниця : Нова книга, 2003. – 608 с.
2. Комиссаров В. Н. Современное переводоведение : [учеб. пособие] / В. Н. Комиссаров. – М. : ЭТС, 2002. – 424 с.
3. Паршин А. Теория и практика перевода / Андрей Паршин. – СПб. : СГУ, 1999. – 202 с.
4. Чередниченко О. І. Про мову і переклад / О. І. Чередниченко – К. : Либідь, 2007. – 248 с.
5. Chang Li-Wen. Investigating Note-taking in Consecutive Interpreting [Електронний ресурс] : A thesis submitted to the University of Manchester for the degree of Doctor of Philosophy in the Faculty of Humanities / Chang Li-Wen. – Manchester : School of Arts, Languages and Cultures, 2014. – 267 p. – Режим доступу : https://www.research.manchester.ac.uk/portal/files/54565055/FULL_TEXT.PDF
6. Gillies A. Note-taking for Consecutive interpreting : A Short Course (Translation Practices Explained) / Andrew Gillies. – 2nd edition. – Routledge, 2017. – 302 p.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

Rozan Jean-François. La prise de notes en interprétation consécutive / Jean-François Rozan. – Genève : Librairie de l'Université Georg, 1984. – 71 p.